

EVA SEMOTANOVÁ, MIROSLAV RICHTER A KOL., HISTORICKÝ ATLAS MĚST ČESKÉ REPUBLIKY, SVAZEK Č. 5, HRADEC KRÁLOVÉ

Historický ústav Akademie věd ČR, Praha 1998, nestránkováno, 25 map, 21 obrazových příloh.

Město Hradec Králové v současné době dohání mnohá zpoždění, zaviněná vývojem uplynulých padesáti let. V takovém čase je vhodné se ohlédnout za dosavadním vývojem, zhodnotit klady i nedostatky předcházející doby a zjistit, kde jsou kořeny správných i nesprávných tendencí, dlouhodobě působících na vývoj města. Proto je nutné přivítat vydání 5. svazku z řady atlasů historických měst České republiky, věnovaného právě Hradci Králové. Východní a severní Čechy se tak staly v atlasech nejvíce zastoupenou částí naší země. Příští svazky by konečně měly vykročit i na území Moravy a Slezska.

Tento svazek sympatického a dlouho postrádaného edičního záměru obsahuje zpracování urbanistického vývoje Hradce Králové - nejvýznamnějšího krajského města v Čechách (zdejší purkrabí byl uznáván jako první mezi správci krajů v království), věnného města a do husitských válek sídla českých královen, pozdějšího sídla biskupství římskokatolické církve, josefinské bastionové pevnosti a posléze „výkladní skříň“ urbanismu a architektury první československé republiky. Z měst dosud zpracovaných svazků atlasu mohou Hradci svým významem a starším vývojem konkurovat pouze Litoměřice. Při srovnání prvního a pátého svazku však hned vyvstane rozdíl mezi úrovní poznání dějin obou měst. Zatímco dějiny Litoměřic byly v uplynulých padesáti letech podrobně zkoumány, tamější svazek historického atlasu byl přichystán již v roce 1980 a v roce 1997 vyšla objemná syntetická práce o historii města (O. Kotyza, J. Tomas, J. Smetana a kol., Dějiny města Litoměřic, Litoměřice 1997), Hradci Králové se podobný badatelský zájem od doby starosty JUDr. Františka Ulrycha vyhýbal a ani nyní vydávané Dějiny Hradce Králové do roku 1850 Jaromíra Mikulky (dosud 4 svazky) nepřinášejí tolik potřebný všestranný pohled na historii města. Historii Hradce Králové se dnes soustavně nezabývá žádný z profesionálních historiků! Absentují zde osoby, které by na sebe tento úkol vzaly. Přírozenými centry s dostatečným potenciálem přitom jsou Muzeum východních Čech, Státní okresní archiv a především Ústav historických věd Pedagogické fakulty Vysoké školy pedagogické. Na druhou stranu je nutno přiznat, že Litoměřice mají mnohem lepší výchozí situaci i v pramenné základně - jejich předměstí nebyla nikdy plošně zdemolována a nahrazena násypy a zahloubeninami bastionové fortifikace a městský archiv nebyl postižen skartací, jako se tomu stalo v Hradci Králové. Čestnou výjimkou je dlouhodobě zpracovávané období počátků konstituování právního města a pokládání základů městského urbanismu, doby na přelomu raného a vrcholného středověku, jejímž výzkumu se věnuje doc. Miroslav Richter. Výsledkem těchto skutečností je i složení dvoučlenného (!) autorského kolektivu, v němž postrádáme některého z dnešních královéhradeckých historiků (pro srovnání: litoměřický svazek měl autorů pět, pardubický dokonce sedm). Veškerá práce i tíha odpovědnost tak zůstaly na vedoucí celého projektu Evě Semotanové a zmíněném Miroslavu Rich-

terovi. Srovnání s nadstandardně vybaveným svazkem litoměřickým i v důsledku této skutečnosti vyznívá pro Hradec Králové mimořádně nepříznivě. Současně musíme uznat, že z dosud vydaných svazků atlasu je litoměřický svazek ostatním nedostižným vzorem jak pro svou kvalitativně nejvyšší úroveň, tak i díky bohaté obrazové výbavě.

Vlastně jedinou knihou, ve které byly kvalitně reprodukovány staré hradecké plány, byl dosud titul Hradec Králové, město českých královen, město Ulrichovo, kniha z roku 1939, jejímiž autory byli A. Kubiček a Z. Wirth. Je to tedy šedesát let, kdy se mohl čtenář souhrnně seznámit s názory architekta a historika umění na vývoj města až po tehdejší věk. Poslední období však již nebylo doprovázeno odpovídajícím plánem. Reprodukce a rozbor řady urbanistických plánů z novější doby, realizovaných i ideových, záslužně přinesl v muzejní brožuře z roku 1985 František Toman (Sto let výstavby a územního plánování města). Použitá technika černobílé reprodukce i rozměr brožury však většinu plánů města odsoudily do polohy náhledů, vhodných pouze pro prvotní informaci čtenáře. Proto je nutné přivítat nynější svazek Historického atlasu, kde jsou reprodukovány všechny důležitější historické plány města.

Nemá smyslu zabývat se podrobným popisem formální skladby 5. svazku atlasu, poznamenejme jen, že 5 stran textu o historickém vývoji města doprovází 20 obrázků a 25 map na obale, textových dvoulistech a 20 mapových listech. Zde se opět nevyhneme srovnání s litoměřickým svazkem: vývoj popisu obrazové a mapové složky díla ustoupil od obsáhlého čtyřstránkového seznámení s obsahem mapy a zobrazovaného děje s řadou cenných doplňujících informací k jednoduchému popisu technického charakteru, tištěnému drobným písmem na dvou třetinách stránky. Je nutné přiznat, že na tomto stavu se mohl svým výrazným dílem podepsat i omezený rozpočet. Domnívám se, že ideální by byla kombinace obou přístupů, zvláště když se seznam vyobrazení opakuje na záložce.

Textová část královéhradeckého svazku atlasu byla zpracována před vydáním 2. dílu encyklopedie Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku Karla Kučí (Praha 1997) a nemohla bohužel reagovat na řadu nových názorů, týkajících se především vývoje města v 18. a 19. století. Do textu se vloudily některé nepřesnosti či omyly, které je nutné uvést na pravou míru. Na druhé stránce textu není ve zmínce o požárech a stavbě pevnosti rozlišeno, že požáry se týkaly především městského jádra a k plošné likvidaci zástavby došlo při stavbě pevnosti pouze na předměstích, jejichž zástavba však byla redukována řadou katastrof nejméně od husitských válek, naposledy pouhé čtyři roky před zahájením stavby pevnosti. Stavebně historický průzkum byl prováděn pouze ve vnitřním městě, obehnaném hradbami, a tak jen těžko může přinést nějaké nové informace k podobě zmizelých předměstí Mýtského a Pražského. Nejslabší částí textu je vyličení dějin novověkého opevnování Hradce Králové a dějin pevnosti. Zde se ukazuje

snad největší nedostatek královéhradecké historiografie. U švédského opevnění města z roku 1639 nelze hovořit o nizozemském bastionovém opevňovacím způsobu, jednalo se o provizorní fortifikaci bez hlubšího zámyslu. Svědčí o tom i současné použití bastionů a v té době již zastaralého rondelu. Zrevidovat bude nutné i tvrzení, že Jan Ferdinand Schor nechal na severní straně města zřídit inundaci. Mnohokrát opakovaná teze může mít základ v nesprávně pochopeném popisku de Pierkerova plánu z roku 1756 (reprodukován jako mapa č. 6), kde se u čísla 34 uvádí „*Terrain der Inundation*“. Tato inundace se však rozkládá před i za valovou linií a v popisku č. 33 je to i připomenuto. Jde tedy o přírodní zátopové území Labe. Jako nedůslednost lze označit tvrzení, že v roce 1765 se rozhodvalo o stavbě pevností Terezín a Josefov. Obě jména vznikla až po smrti panovníků, v roce 1765 se rozhodovalo o Kopistech a Plese. Jméno prvního velitele pevnosti se traduje ve tvaru Caveaux, jeho vlastnoruční podpisy však znějí Gaveaux. První prováděcí plán pevnosti existoval již v roce 1766 a známe jej jako raportní plán pro vojenský stavební rok 1766/67. K tomuto plánu se v dalším odstavci ještě vrátíme. Plotička a Farářství patří mezi starší osady, zahuštění jejich výstavby v důsledku zániku hradeckých předměstí pro urbanistický vývoj aglomerace nemělo větší význam. Ve výkladu o stavbě pevnosti se objevují tradičně udávaná přerušení stavby v letech 1772 - 1776 a 1779 až 1784. Přitom pro období stavby zemní pevnosti (1766 až 1779) se dochovala souvislá řada raportních i jiných plánů, dokládajících nepřerušené budování fortifikace. Ani druhé z tradovaných přerušení výstavby na počátku výstavby zděné pevnosti (1779 - 1790) se nekonalo. Projekt zemní pevnosti nezpracoval generál Harsch, ale zkušený český fortifikátor, podplukovník inženýrského sboru Václav Pavlovský z Rosenfeldu a generál Spallart. V roce 1779 byl projekt čerstvě dokončené pevnosti přepracován podplukovníky inženýrského sboru Nicolasem Kleindorfem a Václavem Hirchenhahnem z Hahnensteina. Pevnost byla postavena na půdorysu nepravidelného osmiúhelníka, nikoliv pětiúhelníka, jak se tvrdí na 4. stránce. Se závěrem, že strategický význam pevnosti další dějinné události neprověřily, je možné polemizovat, vždyť po roce 1789, kdy byly všechny nové fortifikace stavebně dokončeny, nedošlo přes tři čtvrti století k žádnému vpádu pruské armády do české kotliny. Úkol pevností totiž spočíval mimo jiné i v tom, že svou pouhou existencí odrazovaly nepřítele od útoku.

Elektroničtí šotkové i v této práci zkoušejí znalosti čtenářů, na 5. straně ze seznamu královéhradeckých firem odstranili závod na výrobu pian Václav Červený, podobně ze seznamu železničních tratí vyloučili spojení Hradec Králové - Kyšperk (Letohrad) a nepěkně zasáhli do bibliografie, když na počátku 2. sloupce zdvojili a zatemnili údaj, který má správně znít: Honl, I. - Kubiček, A.: Bývalá pevnost Hradec Králové, Průvodce po bojištích a vojenských památkostech Československé republiky 10. Praha 1934.

Společným nedostatkem několika reprodukováných map je oříznutí okraje, takže např. na mapách č. 6, 9 a 10 není zachycen celý obraz mapy a v prvních dvou případech chybí i část legendy. Mapa č. 9 reprodukuje Raportní přehledový plán pevnosti za plánovací rok 1767 - 68 (Militär Jahr, období od 1. listopadu do 31. října) a návrh prací na rok 1768 - 69. Plán zachycuje nově stavěnou pevnost,

objekty zbourané v roce 1768 i zbytky Pražského a Mýtského předměstí. Bohužel již nezachycuje vnitřní část těchto předměstí ani Soukenickou ulici v klínu mezi Labem a Orlicí, zbourané v letech 1766 a 1767. Podrobně celou situaci zachycuje již zmíněný Raportní plán za rok 1766 - 67, uložený ve vídeňském Kriegsarchivu. Kopie plánu, zhotovená na přelomu 19. a 20. století, je uložena ve Státním okresním archivu v Hradci Králové. Tento důležitý plán však byl v atlase nahrazen (z estetických důvodů?) mladším plánem s mnohem menší vypovídací hodnotou. Jako duplicitní lze nazvat mapy č. 12 a 13 na mapovém listě č. 9. První z nich reprodukuje situační plán města z roku 1890 s plochami fortifikačních objektů, obsahem druhé je do tohoto podkladu zakreslený první regulační plán města od J. Zámečníka. Škoda, že do těchto míst nebylo možné začlenit i reprodukce některých regulačních plánů města (vítězný plán ze soutěže 1885 J. Reitera a A. Štěpána, regulační plán V. Zákrejse, J. Šejny a V. Rejchla 1909, Zákrejsův plán z roku 1926 a Gočárovův plán z let 1926 - 1928). Mapový list č. 19 obsahuje rekonstrukční mapy čtyř vývojových etap města: pro počátek 15. století, „barokní pevnost“ pro období 1790 - 1855 (tedy spíše pro období klasicismu, správněji však pro bastionovou pevnost), před rokem 1914 a konečně stav před rokem 1939. Díky grafickému zpracování se jako nejslabší jeví rekonstrukční schéma města v době existence bastionové pevnosti, volně zacházející s polohou a půdorysy jednotlivých prvků pevnosti, schéma je navíc ochuzeno o zbylou část Pražského předměstí, dvůr Šosteny i o zástavbu Zámostí.

Při srovnávání mapových příloh královéhradeckého svazku atlasu s litoměřickým nenajdeme kartografickou rekonstrukci hradiště a podhradských osad před rokem 1225, mapu urbanistické struktury středověkého regionu, mapu městských statků, mapy územního rozsahu královéhradeckého kraje i okresu, diecéze a biskupských statků, mapy vývoje finanční, vojenské, justiční a církevní správy. Zpracování podkladů a zhotovení těchto map zůstává jedním z úkolů dalšího bádání o dějinách východních Čech a samotného Hradce Králové.

Jestliže první svazek Historického atlasu měst České republiky je přehledem vykonané práce a stal se nepřekonaným vzorem pro svazky další, je 5., královéhradecký svazek především výzvou k dalšímu bádání, které by mělo zaostřit náš pohled jak na vlastní dějiny města na soutoku Labe a Orlice, tak i na jeho význam pro bližší i vzdálenější okolí.

JIRÍ SLAVÍK